

El marc històric. La Guerra de Successió¹

Jaume Sobrequés i Callicó

Universitat Autònoma de Barcelona

jaume.sobreques@uab.cat

Resum

Anàlisi dels aspectes polítics, socials i institucionals de la Guerra de Successió a la Corona d'Espanya (1705-1711), amb un especial èmfasi en el seu darrer episodi, la caiguda de Barcelona en poder de l'exèrcit franco-espanyol l'11 de setembre de 1714, darrera seqüela d'una complexa problemàtica internacional entre diverses potències europees. Amb la caiguda de Barcelona, desaparegueren totes les institucions pròpies de Catalunya. L'autor estudia els orígens de la tendència austriacista, especialment entre 1705-1711, època en la qual Barcelona esdevé la residència habitual de l'arxiduc Carles, i en la qual gaudeix d'una intensa vida cultural, especialment, l'operística. L'estudi fineix amb una lúcida anàlisi de les conseqüències del Decret de Nova Planta de 1716, i amb una profunda revisió històrica de l'abast del conflicte.

Paraules clau: Felip V, Carles d'Àustria, Guerra de Successió, Decret de Nova Planta.

Resumen. *El marco histórico. La Guerra de Sucesión*

Análisis de los aspectos políticos, sociales e institucionales de la Guerra de Sucesión en la Corona de España (1705-1711), con especial énfasis en su último episodio, la caída de Barcelona en poder del ejército francoespañol el 11 de septiembre de 1714, última secuela de una compleja problemática internacional entre diversas potencias europeas. Con ello desaparecieron todas las instituciones propias de Cataluña. El autor estudia los orígenes de la tendencia austriacista, especialmente entre 1705-1711, época en la que Barcelona se convierte en la residencia habitual del archiduque Carlos, y durante la cual goza de una intensa vida cultural, especialmente operística. El estudio termina con el certero análisis de las consecuencias del Decreto de Nueva Planta de 1716, y con una profunda revisión histórica del alcance del conflicto.

Palabras clave: Felipe V, Carlos de Austria, Guerra de Sucesión, Decreto de Nueva Planta.

1. Aquest article és una refosa, corregida i ampliada, dels treballs de l'autor: «Pròleg». A: *L'Onze de Setembre i Catalunya*. Barcelona: Undàrius, 1976, p. 9-20; i «A manera de prefaci. La Guerra de Successió i Catalunya». A: *L'aposta catalana a la Guerra de Successió. 1705-1707*. Actes del congrés celebrat a Barcelona entre el 3 i el 5 de novembre de 2005. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Museu d'Història de Catalunya, 2005, p. 11-13.

Résumé. *Le cadre historique. La Guerre de Succession*

Analyse des aspects politiques, sociaux et institutionnels de la Guerre de Succession à la Couronne d'Espagne (1705-1711), l'accent étant mis sur son dernier épisode, la chute de Barcelone aux mains de l'armée franco-espagnole le 11 septembre 1714, dernier aboutissement d'un conflit international complexe entre diverses puissances européennes. Avec la chute de Barcelone, toutes les institutions de la Catalogne disparurent. L'auteur étudie les origines de la tendance pro-autrichienne, plus particulièrement entre 1705 et 1711, époque où Barcelone devint la résidence habituelle de l'Archiduc Charles et où elle fut le théâtre d'une vie culturelle et plus particulièrement opéristique foisonnante. L'étude s'achève par une analyse lucide des conséquences du Décret de Nova Planta en 1716, et par une profonde révision historique de la portée du conflit.

Mots-clé: Philippe V, Charles d'Autriche, Guerre de Succession, Décret de Nova Planta.

Abstract. *The historical framework. The War of Succession*

Analysis of the political, social and institutional aspects of the War of Succession to the Spanish Crown (1705-1711), with special emphasis on the final episode, the fall of Barcelona to the French-Spanish army on September 11, 1714, the final sequel of a complex international situation involving several European powers. With the fall of Barcelona, all of Catalonia's own institutions disappeared. The author studies the origins of the Austria-cist movement, especially between 1705 and 1711, the period when Barcelona became the habitual residence of Archduke Charles, and when it was the focus for major cultural life, and especially opera. The study ends with an accurate analysis of the consequences of the Nova Planta Decree of 1716, and an in-depth revision of the scope of the conflict.

Keywords: Philip V, Charles of Austria, War of Succession, Nova Planta Decree.

Zusammenfassung. *Der historische Rahmen des Erbfolgekriegs*

Analyse der politischen, sozialen und institutionellen Aspekte des Spanischen Erbfolgekriegs (1705-1771) mit besonderem Schwergewicht auf seiner letzten Episode: dem Fall der Stadt Barcelona in die Hände der spanisch-französischen Armee am 11. September 1714. Es handelte sich dabei um das Nachspiel einer komplexen internationalen Problematik, in die verschiedene europäischen Mächte verwickelt waren, die darüber hinaus das Ende der katalanischen Institutionen bedeutete. Der Autor untersucht die Ursprünge der Habsburg freundlichen Tendenz der Katalanen, wobei er einen besonderen Augenmerk auf den Zeitraum zwischen 1705 und 1711 legt, in dem Barcelona die Residenz von Erzherzog Karl war und die Stadt sich durch ein intensives Kulturleben und eine Blüte der Oper hervortat. Die Studie endet mit einer treffenden Analyse der Konsequenzen des «Decreto de Nueva Planta» (Dekret der Neugestaltung) sowie einer tiefgehenden historischen Revision der Reichweite des Konflikts.

Schlüsselwörter: Philipp V., Karl III., Erbfolgekrieg, «Decreto de Nueva Planta».

La Guerra de Successió (1705-1711) és un dels esdeveniments importants de la història de Catalunya. El seu darrer episodi, la caiguda de Barcelona en poder de l'exèrcit franco-castellà l'11 de setembre del 1714, va suposar des del punt de vista militar la fi de la resistència catalana a les tropes de Felip V i l'ocupació per aquestes de la capital catalana, darrer bastió —si fem excepció de Cardona— en la llarga lluita del poble català per tal de conservar, davant de l'uniformisme centralista del primer Borbó, el dret i les institucions polítiques i de govern que el Principat havia tingut des de l'alta edat mitjana i que havia aconseguit de sostenir, sovint amb moltes dificultats, durant el regnat dels Àustries (segles XVI i XVII), que en repetides ocasions, sobretot des de la lloctinència reial, lliurada gairebé sempre a no catalans, havien intentat de postergar.

Des del punt de vista polític, l'11 de setembre va comportar la destrucció total d'aquelles institucions autònomes, l'assimilació de l'estructura administrativa i econòmica de Catalunya a la de Castella, la repressió violenta a tots els nivells dels catalans que s'havien compromès en la resistència contra els exèrcits de Felip V i, en definitiva, també l'inici de la lluita dels catalans per recobrar la seva identitat. Aquest esforç, sostingut per homes de tots els estaments socials i de totes les ideologies, començà a concretar-se en forma positiva al llarg de la segona meitat del segle XIX i tingué, en la consecució de l'Estatut d'Autonomia del 1932, l'únic èxit institucional important fins aquell moment.

L'11 de setembre del 1714 és, d'altra banda, l'episodi final d'una complexa problemàtica política en què es trobaven implicades la monarquia hispànica i diverses potències europees com a conseqüència de les diferències sorgides entorn de la successió del darrer sobirà de la Casa d'Àustria, Carles II, traspassat el 1700 després d'haver atorgat, en unes condicions poc convincents per a molts, la seva successió a Felip, duc d'Anjou, nét de Lluís XIV de França, casat amb una filla de Felip IV, és a dir, amb una germana del sobirà espanyol. Aquesta decisió havia anat en detriment dels possibles drets de Carles d'Àustria, fill de l'emperador Leopold I, cunyat de Carles II, i havia contribuït a fer més intens l'abisme que separava austriacistes i borbons. A més a més, la proclamació d'un membre de la poderosa Casa de Borbó, tan lligat a l'omnipotent Lluís XIV, com a sobirà de l'imperi hispànic, despertà recels irreprimibles arreu d'Europa, sobretot entre els integrants de la Gran Aliança de La Haia (l'Imperi, Anglaterra i Holanda), i provocà una llarga guerra internacional, de la qual Catalunya seria qui en patiria les més dures conseqüències.

De moment, els catalans acceptaren Felip V com a sobirà, el qual fins i tot aplegà corts a Barcelona el 1701-1702. En aquestes, a canvi del sosteniment econòmic dels catalans, el rei es manifestà favorable a l'aprovació de les Constitucions i altres drets de Catalunya i atorgà privilegis, ben restrictius, d'altra banda, relacionats amb el comerç del Principat amb Amèrica. Malgrat aquests primers contactes pacífics entre el monarca i Catalunya, al llarg dels quals no faltaren ja alguns incidents que feien presagiar el poc respecte que mereixien a Felip V els usos i costums catalans, l'abisme que separava les autoritats del Principat i els representants del govern central esdevingué cada dia més profund:

la repressió del virrei Velasco dels brots més o menys clandestins d'austriacisme i un capteniment considerat inconstitucional irrità ben sovint els governants de Catalunya, i un poderós corrent subversiu favorable a l'arxiduc Carles d'Àustria s'estengué arreu del país. Era sobretot un secular sentiment antifrancès —que tenia les seves arrels a l'edat mitjana i que la guerra crònica de la monarquia hispànica havia sostingut, prenent base en Catalunya, amb l'estat veí— el que serví d'aglutinant a amplis sectors del país contra aquesta actitud del nou sobirà, que apareixia, i no sense raó, com a un adalid del centralisme i un convençut i interessat defensor de l'absolutisme monàrquic que imperava a l'Estat francès del seu avi Lluís XIV i que ara assajaria d'implantar a la Península.

La tendència austriacista es concretà en el pacte de Gènova, signat el 20 de juny de 1705 entre Anglaterra i uns emissaris catalans sortits de manera clandestina de Catalunya, en virtut del qual el govern anglès sostindria militarment el Principat i es comprometia —fos quina fos la sort de la guerra— a fer respectar els privilegis i les constitucions de Catalunya. De fet, això representava la ruptura definitiva entre la Diputació del General i Felip V. Si bé el maig de 1704 encara les autoritats de Barcelona havien sostingut el virrei borbó quan les tropes aliades havien intentat d'entrar a Catalunya, ara veieren amb bons ulls la capitulació de Barcelona (9 d'octubre de 1705) a l'exèrcit austríac. El 6 de novembre, l'arxiduc Carles arribava victoriós a Barcelona, que esdevindria així capital de la monarquia hispànica dominada per Carles III.

Barcelona va ser seu de la cort de Carles III des de 1705 fins al 1711. El monarca hi va convocar corts (1705-1706) i hi va celebrar les noces amb Elisabet de Brunswick (1708). Com qualsevol monarca del seu temps, Carles III va premiar els seus seguidors fidels amb títols de noblesa i amb càrrecs públics. L'arxiduc va muntar a Barcelona una administració pensada per a tota la monarquia hispànica. No tot varen ser, però, flors i violes en l'acció de govern del nou sobirà. Com va sintetitzar Ernest Ferreres, «el govern de l'arxiduc va tenir múltiples conflictes amb les institucions catalanes. Els Comuns criticaven les operacions militars, els abusos i extorsions de les tropes sobre la població, les manipulacions de les nòmines d'insaculació, els favoritismes en la concessió de privilegis, les confiscacions contra els considerats desafectes i el luxe de la cort, en contrast amb la penúria financera i la precarietat de la població». En molts aspectes, la seva política va ser la pròpia d'un monarca absolutista, que va reprimir amb duresa i va enviar a l'exili nombrosos ciutadans acusats de ser partidaris de Felip V: nobles, membres de la jerarquia eclesiàstica i, àdhuc, austriacistes poc lleials.

Com va explicar Joan Mercader, «poc després (1706), les corts catalanes aplegades per ell (l'arxiduc) el reconeixien no solament com comte legítim de Barcelona, ans encara la primera constitució aprovada declarava exclosa la Casa de França perpètuament i inhàbil per a la successió de Catalunya i dels altres regnes de la monarquia espanyola». La solidaritat dels regnes de València (1705) i Aragó (1706), posant-se al costat de l'arxiduc i de Catalunya, reafirmava, en opinió de Ferran Soldevila, la voluntat de no trencar els vincles de l'antiga Corona d'Aragó.

L'intent de predomini hispànic de l'arxiduc no tingué èxit, perquè una hàbil propaganda anticatalana aglutinà contra ell amplis sectors de la societat castellana, àdhuc els més populars. La desfeta d'Almansa (25 d'abril de 1707) va comportar de retruc la pèrdua de València i Aragó, on s'inicià tot seguit una duríssima repressió que serví d'assaig a la que, uns anys després, patiria Catalunya. Malgrat que una nova embestida austríaca va permetre recobrar Aragó (victòries d'Almenara, el 27 de juny de 1710, i de Saragossa, el 20 d'agost del mateix any) i de reinstaurar-hi les seves institucions, les desfetes de Brihuega i Villaviciosa, a l'Alcàrria (9 i 10 de gener de 1711) ensorraren de manera definitiva les pretensions de Carles d'Àustria i dels aliats d'assolir el domini polític a la Península. Carles III, que el 28 d'agost de 1710 havia aconseguit entrar per segona vegada a Madrid, va haver d'abandonar la capital. D'aquesta manera s'esfondrava també per a Catalunya la possibilitat de veure augmentar la seva influència en la direcció de la monarquia hispànica.

L'any següent, la reculada de l'arxiduc es produí a l'interior de Catalunya: el 25 de gener de 1711, els francesos prenen Girona i tot seguit aconseguen la submissió de la Plana de Vic, Solsona i Calaf, entre altres poblacions. Només Cardona, Tarragona i Barcelona restaven en poder de Carles, que veia com també els aliats flaquejaven en el suport militar pactat. El cop de gràcia per als catalans va ser la mort de l'emperador Josep I (17 d'abril de 1711), germà de Carles, el qual esdevenia així emperador d'Alemanya (12 d'octubre). Felip V hi va ser reconegut com a rei de la monarquia hispànica. Les potències europees no podien permetre la reconstrucció de l'imperi de Carles V i es retiraren de la lluita, trencant la Gran Aliança. El 27 de maig de 1711, Carles III s'embarcà a Barcelona i deixà la seva muller com a lloctinent i capità general.

La pau va ser signada a Utrecht l'11 d'abril de 1713. La negociació, però, que hi conduí no va ser fàcil. Anglaterra, a Gènova, s'havia compromès a no abandonar Catalunya i, en cas de fer-ho, a gestionar el respecte al seu dret i a les seves institucions. Tampoc l'emperador no podia desentendre's de mala manera del que hom anomenà «el cas dels catalans». Bé que sense èxit, com ha explicat Ferran Soldevila: «l'emperador, com a més obligat, va proposar diverses solucions i l'adjudicació a ell dels Estats de la Corona d'Aragó, inclòs el Rosselló; i, rebutjada aquesta proposta pel govern anglès (que ja estava venut als privilegis econòmics lliurats per Felip V en relació al comerç amb Amèrica), la constitució de Catalunya en República lliure, sota la garantia i protecció de tots els aliats, especialment d'Anglaterra. També demanava la successió de Sicília, Sardenya, Nàpols i altres Estats d'Itàlia». Seguint Sanpere i Miquel: «En la primera d'aquestes peticions —deia l'emperador adreçant-se a la reina Anna d'Anglaterra— està massa compromès l'honor i la consciència de S.M. Imperial per a poder permetre que el Principat, que tantes proves ha donat la constància i de fidelitat, resti exposat a la venjança de l'enemic, quan aquest poble valent no va prendre les armes sinó amb les seguretats que va rebre de Vostra Majestat que no l'abandonaria mai, mereixent, d'altra banda, de V.M. mateixa la decisió especial de procurar per la consecució de la seva llibertat, la qual no pot esperar si resta sota el jou de la Casa de Borbó».

Vull reproduir l'article XIII d'aquest tractat d'Utrecht perquè fa esment a la situació teòrica —com veurem, la realitat va ser, en sentit negatiu, molt diferent— en què restava el Principat en aquesta complexa negociació internacional. Diu així: «Vist que la reina de la Gran Bretanya no cessa d'instar amb summa eficàcia perquè tots els habitants del Principat, de qualsevol estat i condició que siguin, aconseguixin no sols enter i perpetu oblit de tot el que s'ha executat durant aquesta guerra i gaudeixin de l'íntegre possessió de tots llurs patrimonis i honors, sinó també que conservin il·lesos i intactes llurs antics Privilegis, el rei catòlic (Felip V), en atenció a S.M. Britànica, concedeix i confirma amb el present a qualsevulla habitants de Catalunya no sols l'amnistia justament desitjada, amb la plena possessió de tots llurs béns i honors, sinó que els dona i concedeix també tots aquells privilegis que posseeixen els habitants de les dues Castelles, que de tots els pobles d'Espanya són els més amats del Rei Catòlic». Anglaterra, a canvi d'abandonar Catalunya a la voluntat de Felip V i de reconèixer aquest sobirà com a rei d'Espanya, obtingué Gibraltar i l'illa de Menorca. El 30 de juny de 1713, les tropes aliades i el virrei carolí començaren a abandonar el Principat, que hom pensava que es retria de manera immediata a l'exèrcit franco-castellà. No va ser així, perquè els catalans, en un esforç molt superior a les seves possibilitats, decidiren de continuar la guerra.

Aquesta decisió, tan heroica com temerària, va ser presa per la Junta General de Braços, considerada durant llargs anys l'últim parlament català, fins la constitució del parlament autonòmic del 1932. La Junta, reunida a Barcelona els darrers dies de juny i primers de juliol de 1713, va debatre la conveniència o no de prosseguir la guerra. Vençudes les actituds més derrotistes dels braços militar i eclesiàstic, l'excel·lent discurs del diputat militar Manuel Ferrer i Sitges, partidari de la resistència, va ser decisiu. El braç popular va aconseguir d'imposar el seu criteri de prosseguir la guerra (1 de juliol de 1713) i això en un moment en què només Cardona, Barcelona i Tarragona (aquesta darrera ciutat per pocs dies) restaven lliures del domini castellà. El dia 9, la Diputació feia pública una crida per allistar soldats en defensa de Barcelona i uns dies després, el 22, els consellers de la capital catalana enarboraven la bandera de santa Eulàlia com a estendard de la defensa de la ciutat. L'endemà, l'exèrcit de Felip V formalitzava el setge de la capital del Principat, que es perllongaria fins al fatídic 11 de setembre de 1714.

La fugida de gent, sobretot pertanyent a estaments privilegiats, civils i eclesiàstics, ha estat una constant en totes les guerres. La por o les promeses d'una vida millor a l'altra banda provocaren la defecció de nombrosos barcelonins, que es dirigiren, entre altres poblacions, a Mataró i Tarragona. La crida de la Junta de Guerra del 28 de juliol tenia per objecte aturar aquest procés i facilitar el retorn dels fugitius. Fracassada la nota intimidatòria del duc de Pòpuli cominant els catalans a la rendició, les hostilitats contra Barcelona assoliren una increïble duresa. Fins a la signatura de la pau de Rastadt entre Lluís XIV i Carles d'Àustria (6 de març de 1714), els catalans encara pensaven en la possibilitat d'obtenir ajuda de l'emperador, a qui es considerava com a únic sobirà de Catalunya. La carta que li adreçà el general Antoni de

Villarroel el 26 de setembre de 1713 és una bona mostra d'aquesta esperança catalana.

Nombrosos documents de l'època permeten de constatar mil aspectes del setge en els darrers mesos i la tipologia de la guerra, com, per exemple, l'intercanvi de presoners i les pugnes entre diversos sectors o persones sobre la conveniència o no de prosseguir les hostilitats. En aquest darrer sentit varen existir discrepàncies entre Antoni de Villarroel, cap de l'exèrcit, i els Comuns, que deixen entreveure les enormes dificultats que suposava sostenir ben alta la moral dels barcelonins. Remarquem, en primer lloc, les crides de les diverses autoritats de Barcelona a les altres ciutats del Principat tot demanant socors i solidaritat en els difícils moments que travessava la ciutat comtal i les crides a la mobilització general dels caps militars, com la del conseller en cap Rafael Casanova, del 28 de juliol de 1714. No cal dir que també el duc de Berwick, cap de l'exèrcit assetjant, procurava amb amenaces contrarestar el possible suport que pogués arribar a Barcelona provinent d'arreu del Principat. Com és natural en una ciutat que viu una situació límit i que pateix un procés de destrucció continuada, cal que algú es preocupi de mantenir l'ordre públic i de reconstruir les destrosses i les ruïnes «que han ocasionat i ocasionen les bombes».

La darrera crida patriòtica en defensa de Barcelona va ser llançada pels Comuns el mateix 11 de setembre a les tres de la tarda, quan ja tot era perdut. Mercader va sintetitzar així el darrer episodi d'aquella guerra: «I així arribem a la dramàtica jornada de l'Onze de Setembre, en què s'esdevingué l'assalt definitiu. Vint mil homes es llançaven al damunt de les muralles, aprofitant les set bretxes que ja hi havia obertes. Es combatia aferrissadament als terraplens, als portals de la ciutat, als baluards i als carrers. El conseller Casanova, que havia aparegut al baluard de Sant Pere enarborant la bandera de Santa Eulàlia, va ésser ferit. Al cap de set hores de lluita, la primera línia de defensa ja estava en poder de l'enemic. Els assetjats s'apressaven a aixecar barricades a l'entrada dels carrers. Hom temia que al cap-al-tard la fosca facilitaria el saqueig i l'extermini. Les deliberacions dels prohoms i consellers refugiats en una casa adjacent al portal de Sant Antoni no desembocaven a res. Llavors fou quan Villarroel, prenent per a ell tota la responsabilitat d'aquest greu pas, va enviar el coronel Ferrer amb l'ordre que toquessin a capitulació».

La proposta de capitulació presentada per les autoritats catalanes al duc de Berwick va ser refusada per aquest, que la considerà massa favorable a Catalunya; s'hi preveia, a més de la conservació de la vida dels resistents, el respecte per part del vencedor del dret, de les autoritats i de les institucions catalanes. Per contra, el 12 de setembre, dia en què entraven a Barcelona les tropes franco-castellanes, l'esmentat Berwick imposava les condicions de rendició en les quals no es parlava per a res de la continuïtat política de Catalunya i deixaven les portes obertes a una de les més dures repressions nacionals que ha patit el Principat al llarg de la seva història.

Les primeres mesures repressives del duc de Berwick consistiren a crear, el 15 de setembre, en substitució de l'antic govern català, una *Real Junta Superior de Justicia y Gobierno*; a dissoldre el consell municipal, substituït per setze

administradors, triats, com els integrants de la Junta, entre homes que no havien donat suport a l'arxiduc Carles, i a liquidar la Diputació del General o Generalitat de Catalunya. Existeixen centenars de textos, ben estudiats per Josep M. Torres i Ribé, Antonio Muñoz González i Josep Catà i Tur, sobre l'abast que va tenir la política repressiva, centralista i desnacionalitzadora de Felip V. N'esmentaré a tall d'exemple alguns. A més dels ja citats, cal esmentar l'ordre de Berwick, del 3 d'octubre, de desarmament de la població civil, l'incompliment de la qual estaria castigada amb «la pena rigorosa capital de muerte».

El desterrament d'aquelles persones que havien acomplert un paper rellevant durant la resistència va ser un dels procediments més emprats per les autoritats borbòniques. Si bé els militars i polítics varen ser, com és natural, els més perjudicats per aquestes mesures —molts aconseguiren d'exiliar-se abans d'ésser empresonats—, els eclesiàstics, fins i tot l'alta jerarquia, varen patir també els efectes d'aquestes represàlies. El gener de 1715, Felip V es va adreçar al bisbe de Solsona comunicant-li que havia decidit «mandaros, como por la presente os mando, que salgáis de la referida ciudad de Solsona y de toda su diócesis, transfiriéndoos a donde quisiéreis». Un temps després, era el bisbe de Vic qui patia la mateixa sort. El seu col·lega de Tarragona havia passat també pel mateix tràngol.

Els estudis d'Agustí Alcoberro permeten avui conèixer l'abast de l'exili que seguí a l'acabament de la guerra. Entre vint-i-cinc mil i trenta mil persones sortiren de Catalunya entre el 1713 i el 1714. S'establiren al regne de Nàpols, a Milà i a Àustria. «Malgrat la prohibició de correspondència», ha escrit l'autor esmentat, «durant llargs períodes, l'exili mantingué contacte polític amb els nuclis resistents de l'interior». Alguns d'aquests exiliats, uns vuit-cents, establerts a Zrenjanin (Voivodina, Sèrbia), varen fundar (1735-1738) la Nova Barcelona.

Un aspecte important de la repressió cultural va consistir en el segrest de llibres publicats durant el regnat de l'arxiduc Carles, sobretot el quadern de les corts aplegades per aquest el 1706 i el volum tercer dels famosos *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Peña, el qual havia servit l'arxiduc en diversos càrrecs de confiança. El 7 de març del 1716, el virrei marquès de Castel-Rodrigo ordenà el retorn de tots els privilegis —que val a dir que no havien estat pocs— atorgats per Carles a diverses persones en premi a la seva fidelitat.

Barcelona havia estat el darrer baluard de la defensa de la llibertat del poble català. És lògic, doncs, que algun aspecte de la repressió li fos dedicat. El desig de dominar militarment la ciutat i d'esclafar qualsevol eventual revifalla anti-borbònica va ser la causa que motivà la construcció d'una ciutadella militar, que havia d'ésser «una de las mejores de Europa». En el text de les instruccions adreçades a Patiño en relació amb aquest problema es pot llegir: «y que para una mayor seguridad y cautela contra aquel pueblo (Barcelona), ha resuelto su majestad (...) se fortifiquen contra la ciudad todas las puertas de ella y los baluartes que pareciere, poniéndose en ellos artillería que domine la ciudad y tenga en sujeción al pueblo». Un altre fragment del mateix text il·lustra sobre el concepte en què era tingut a la cort de Madrid, en aquest moment a Aran-

juez, el poble català. Diu així: «Y siendo tan poco seguro el pueblo de Barcelona y de toda Cataluña, convendrá prevenir que los soldados que trabajaren (en la construcció de la Ciutadella) vayan al trabajo con las armas, y asimismo que en la vecindad de la obra tengan una buena guardia». No es podia reconèixer amb més gran claredat que l'obra era impopular.

Hi ha encara altres matèries de menor importància, però que palesen fins a quin punt l'esperit repressiu intentava d'ésser total. El 16 de març del 1718, el governador i capità general del Principat ordenava de fondre la campana Honorata, que «tocó en todos los movimientos de las sediciones», i, l'agost-setembre del mateix any, s'ordenava als administradors de la ciutat desmuntar els bancs que havien utilitzat els components de l'antic Consell de Cent.

Com és natural, Felip V va haver de comptar, per acomplir aquesta repressió, amb la col·laboració de personalitats del Principat, que d'una manera o altra la justificuessin, i que, per guanyar-se la voluntat del vencedor, no dubtessin a fer pública la seva adhesió al nou règim. De la mateixa manera que entre els eclesiàstics hi va haver, com ja he dit, un sector que va restar, fins a l'exili, fidel a la defensa de Catalunya, n'hi hagué un altre que, amb menys escrúpols, i fins i tot emprant el català per tal de fer més convincent el seu discurs, oferí la seva autoritat a les forces d'ocupació amb la finalitat d'atreure persones poc convençudes. Així, el 8 de juny de 1715, el vicari de Barcelona, en una crida plena de llatinismes, comminava, sota pena de pecat mortal, els seus feligresos a restar fidels al nou sobirà, perquè constatava «que dies ha cotinua a experimentar-se en los ànimos de molts de nostres amats feligresos una intrínseca repugnància al legítim i vertader domini del nostre rey i senyor Felip V (...), la qual motiva diferents veus i notícies perniciosas, que s'espergeixen ja en escrits ab papers i cartes, ja de paraula, ja de boca en moltes conversacions i juntes». El rebuig del nou règim polític era, doncs, aleshores molt viu entre la població catalana i això obligava a emprar tots els mitjans per tal d'apaivagar-lo.

L'obra mestra, però, de l'uniformisme despersonalitzador es va iniciar amb el famosíssim Decret de Nova Planta del 16 de gener del 1716, que modificava de manera radical l'estructura judicial i administrativa del Principat, i prosseguí, en una direcció paral·lela, amb la unificació fiscal. El 15 d'octubre del mateix any 1716, es dictava la normativa precisa que regiria la recaptació dels tributs a Catalunya. La curosa estructuració sobre bases radicalment noves del govern dels municipis de Catalunya i del govern polític de Barcelona es va acomplir mitjançant els decrets del 6 de juliol del 1717 i del 13 d'octubre del 1718. I encara, en l'aspecte cultural, caldria assenyalar la liquidació de la Universitat de Barcelona i la creació, l'11 de maig del 1717, de la Universitat de Cervera, ciutat que havia restat fidel a Felip V. Barcelona no va recuperar la seva universitat fins al 1937.

Una vegada més, vull recórrer a Mercader per tal de sintetitzar en poques paraules l'esperit general de la reforma implantada pel nou sobirà a Catalunya: «Nosaltres entenem el conjunt del règim que implantà Felip V a Catalunya (...) a manera d'una piràmide que va des del capità general al capda-

munt, fins al municipi estereotipat, al gremi ciutadà desvinculat de qualsevulla funció pública i, més encara, intervingut; i el sistema senyorial al camp sotmès a les conveniències de l'absolutisme monàrquic. Aquesta piràmide tingué en els seus esglaons un doble aparat corregimental i financer, les peces del qual són els corregidors de factura castellana en primer lloc (juntament amb els alcaldes majors, subordinats seus), i el superintendent i els seus delegats. La Reial Audiència (tal com la conceberen els legisladors d'aleshores, i com es mogué de fet ella mateixa un cop constituïda), fou un cos jurídic i polític eminent, al costat del capità general». I encara: «Al costat de tot això ens caldria considerar també com a integrants inseparables de la Nova Planta filipista —i no sols del Decret— la revolució fiscal propugnada per Patiño i que desembocà en la instauració del Cadastre, per tal com pogué influir en la ulterior trajectòria de l'economia catalana. I també la refosa de totes les Universitats del Principat, erigint-se en única la de Cervera, per Felip V, pel ressò que aquest magne esdeveniment tingué, sens dubte, en el moviment cultural setcentista».

Si bé és cert que Catalunya, al llarg del segle XVIII, va experimentar una revifalla econòmica important, com ja va posar en relleu Pierre Vilar, no s'ha de relacionar aquest avenç amb la nova estructura administrativa instaurada per la Nova Planta, com s'ha sostingut massa sovint. Ni era el segle XVIII la primera centúria de desenvolupament de l'economia catalana ni altres regions o nacionalitats de l'Estat espanyol, amb idèntica o molt similar estructura, aconseguiren un creixement comparable al català. Cal tenir en compte també, d'altra banda, que la revolució demogràfica, agrícola, comercial i preindustrial que es deixà sentir al Principat no va ser un procés únic al món, ans al contrari, va ser general a tot l'occident europeu.

Allò que no admet discussió és que, com va dir Soldevila, «el règim genuí de Catalunya restava destruït per sempre més. Mai, per favorables que li fossin les circumstàncies, Catalunya no podria reprendre el desplegament de les seves antigues institucions i arribar a gaudir en els temps moderns, com Suïssa i Anglaterra, d'un règim democràtic, aixecat, per fidel evolució, damunt la seva forta organització medieval».

Una interpretació històrica del conflicte

Ho he dit al principi: la Guerra de Successió espanyola s'inscriu en un conflicte d'abast europeu. La guerra internacional latent, i que ja havia donat alguns senyals de vida, esclatà, però, amb tota la seva virulència com a resultat del conflicte intern hispànic, i no s'hauria produït —sempre és agosarat fer afirmacions sobre allò que no va succeir—, si la Corona d'Aragó hagués acceptat sense replicar que Felip V hagués regnat a la monarquia hispànica, i no hagués, per raons prou comprensibles, canviat de parer a partir del 1705, cinc anys després d'haver acollit amb il·lusió que un Borbó francès —com uns segles abans un Trastàmara castellà— fos el successor dels Guifrés, Ramons Berenguers, Jaumes, Alfons, Joans, Martins o Felips, que durant segles havien governat o regnat a Catalunya.

Que el 1700 Espanya hagués acceptat la successió d'un francès disposat a respectar —almenys d'entrada— l'ordre constitucional català i la doctrina pactista va ser un fet normal. També, el 1412, els catalans havien acceptat de manera bastant unànime un monarca castellà. França i Castella havien estat durant segles els enemics irreconciliables de Catalunya. Contra França i Castella, Catalunya i la Corona d'Aragó havien sostingut guerres —en una línia de continuïtat ininterrompuda— des del segle XIII. Això, en si mateix, no comportava cap problema per als estaments privilegiats del país, que eren els que, des de les institucions, dictaven la política nacional. Allò que preocupava aquestes classes dirigents era la conservació de l'estructura constitucional i del pacte entre la monarquia i la terra, representada, aquesta, sobretot per la Diputació del General, el Consell de Cent barceloní i les corts. I també, per les *Constitucions i altres drets de Catalunya*.

Quan el 1460-1462, en començar la Guerra Civil catalana del segle XV, el rei de Catalunya —que era d'origen castellà— va trencar el pacte i va posar en perill l'equilibri polític, les institucions es varen alçar contra la monarquia i s'hi varen barallar a mort durant deu anys. Quan el 1703-1705, Felip V i els seus ministres varen agredir, com ho havia fet Joan II, els usos, privilegis i maneres de fer de les institucions catalanes trencant l'equilibri polític esmentat, el país es va alçar en armes i els catalans varen anar a cercar un rei que acceptés les regles del joc que venien de segles enrere.

En fer això, en fer-ho Catalunya, Aragó, València i Mallorca, varen provocar un conflicte internacional. Aleshores sí que es varen desvetllar tots els problemes que posaven en qüestió el difícil i inestable equilibri polític europeu. Davant la ruptura del vell ordre polític provocat per la ceguesa centralista de Felip V, els catalans, aragonesos, valencians i illencs varen cercar algú que estigués disposat a mantenir, des de la cort de Madrid, les seculars regles constitucionals que regulaven les relacions entre les institucions dels diversos estats de la confederació i la casa reial. Varen trobar-lo en la persona de l'arxiduc Carles d'Àustria, que pertanyia a una dinastia i un país que veia amb mals ulls el poder de Felip V a Europa després d'haver heretat la monarquia hispànica. Carles era nét de Mariana, filla de Felip III. A més a més era membre de la Casa d'Àustria per ser descendent de l'emperador Ferran I, germà de Carles V. Les causes per les quals la Corona d'Aragó va fer l'opció de l'arxiduc varen ser de caràcter polític, però també jurídic i econòmic. Que, a Catalunya, Aragó i València, els Borbons tinguessin seguidors —minoritaris— és propi de tots els conflictes civils. També Joan II havia tingut fidels incondicionals en la guerra que, al segle XV, va mantenir contra la Diputació del General i el Consell de Cent barcelonès.

Tenir un rei «propi» a Madrid era fonamental per a Catalunya. Era la garantia que les coses del país anirien com els dirigents catalans volien. L'actuació despòtica i repressiva del virrei de Felip V va contribuir a donar ales a aquells que volien com a rei a l'arxiduc. Ferran Soldevila ja va parlar, el 1934-1935 i de nou el 1962, «del partit austríac» i del fet que «els austròfils ordien conspiracions a favor de l'arxiduc» abans de la revolta de l'estiu del 1705 i en contra de

Felip V. Diré més: totes les causes que expliquen el viratge de Catalunya a partir del 1705 a favor de Carles i contra Felip V ja són ben explicitades a l'obra de Soldevila: l'animadversió catalana contra França; l'esmentada política despòtica de Felip V contra els catalans entre 1703 i 1705; la defensa del constitucionalisme català atacat pels funcionaris reials, i la lluita per l'hegemonia econòmica entre Castella i la Corona d'Aragó.

Contra allò que s'ha dit sovint darrerament, l'elecció de l'arxiduc Carles no responia a cap idea política específica i clara que pogués, en si mateixa, ser plaent a les autoritats catalanes i que pogués encarnar-se com un tret diferencial immutable en un Àustria. La veritat, vista la política progressivament anticatalana dels monarques hispans de la Casa d'Àustria —des de Felip II fins a Felip IV, i, sobretot, d'aquest—, que anaren erosionant de manera constant el poder de les institucions genuïnament catalanes i el dret i les constitucions del país, no hi havia gaire motius d'entusiasme ni gaire arguments convinents per fer una aposta austriacista. Els Àustries hispans havien pensat en més d'una ocasió posar fi a la independència política de Catalunya.

Les coses, crec, eren més senzilles. L'arxiduc Carles —un Àustria— era enemic de Felip V —un Borbó— i, per consegüent, res millor per enfrontar-se a aquest darrer que oferir la corona a aquell. El candidat, fos qui fos, només havia de respectar l'ordre constitucional català, és a dir, ras i curt, la independència política de Catalunya i dels altres estats de la confederació. Ja ho he dit en un altre lloc: això és el que els catalans havien fet, entre 1462-1472, elegint per a rei de Catalunya de manera successiva un castellà, un portuguès i un Anjou, i el 1641, de nou un francès. Ser un Àustria no era cap garantia de res, més aviat tot el contrari.

Felip V va ser refusat no per ser un Borbó francès, sinó per la tan sovint esmentada política repressiva i agressiva contra Catalunya. El 1462 Joan no va ser deposat per ser un Trastàmara castellà, sinó per altres causes que ara no toca explicar. El moviment anomenat austriacisme no era res més que la preservació de les regles constitucionals, institucionals, jurídiques i d'interessos personals del país i d'aquells que varen intentar fer un rei a la pròpia mesura. Caldrà, doncs, revisar a fons —partint d'un coneixement aprofundit de la història medieval i moderna— aquesta gran bola que s'ha fet sobre l'austriacisme, tot atribuint-li tota mena de virtuts i d'actituds al servei de la nació catalana. D'això, res de res. Els fets ho posen de manifest. Carles va abandonar els catalans quan li va convenir. O no va ser així?

La complexitat del problema i l'existència d'un partit austriacista —entès només en el sentit esmentat—, contra el que pot fer pensar la lectura dels excel·lents treballs erudits més recents, que ometen olímpicament —el treball d'Eva Serra és una excepció— allò que Soldevila ja va afirmar, insinuar i intuir, i ja són presents en l'obra d'aquest, es posa de manifest quan escriu: «La lluita té, doncs, una significació molt més profunda que la d'una contesa dinàstica a favor d'aquest o d'aquell; és molt més que una engegada idolatria envers dos prínceps igualment forasters; és una nova manifestació, violenta, de l'antagonisme entre Catalunya i Castella».

L'actitud iconoclasta en relació a Soldevila d'una bona part dels autors dels estudis esmentats sobre Catalunya i la Guerra de Successió a l'hora d'explicar les claus interpretatives d'aquell conflicte es fa extensiva també a l'obra de Jaume Vicens i Vives, el qual, ni que sigui de manera sintètica, ja va donar, el llunyà 1953, una explicació molt ajustada de què va succeir en aquell moment històric. A la seva *Noticia de Cataluña* d'aquell any, traduïda al català el 1960 amb supressions i incorporacions molt significatives, Vicens ja va parlar de l'equilibri continental com a marc del conflicte; de la dualitat de les classes dirigents catalanes que es movien entre el refús de «las extralimitaciones de la autoridad virreinal» i les limitacions derivades de la impossibilitat de comerciar amb Amèrica, feu de Castella; de la defensa pactista de les institucions catalanes («la idiosincrasia pactista de la tierra»); dels abusos del virrei Francisco de Velasco, el qual «preparó la adhesión de Barcelona a la causa de Carlos de Austria» i dels austriacistes com a motors de la revolta.

Així mateix, Vicens parla d'una qüestió que gairebé dos segles després dels fets plantejaria també el catalanisme polític: la idea de ser forts a Madrid («El Estado no sirve; habría que rehacer el Estado», escriu Vicens). Els catalans, per a aquest autor, varen tenir dues conviccions: «la primera, de cuño tradicionalista, se basaba en el mantenimiento de su posición diferenciada en el conjunto de territorios de la Monarquía Hispánica; la segunda, de cariz futurista, entreveía la posibilidad de adquirir, a través de la victoria de la causa del archiduque, un lugar preeminente en la política española».

Vicens va més lluny i és encara més explícit. Aquesta voluntat «intervencionista» en la política de la Cort «constituye en el fondo el oscuro designio del alzamiento», escriu. I afegeix, tot referint-se als catalans: «En el fondo, querían ser ellos mismos —y de ahí su intención de conservar sus propias tradiciones políticas—, pero con un ferviente deseo de aportación de sus iniciativas para mejorar el estado de la Monarquía».

Són molts els aspectes de la guerra i de la postguerra (la repressió sagnant que va produir-se després de la caiguda d'Aragó, de València i de Catalunya) que ja estan en un grau o altre de precisió explicitats en l'excelsa *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila, i també, de manera més sintètica, en l'esmentada *Noticia de Cataluña*, de Vicens. Avui potser caldria fer més matisacions a la segona que a la primera, però en conjunt tracten els grans problemes interpretatius que la historiografia posterior ha desenvolupat. No se'ls ha fet justícia. Amb tot, cal constatar el progrés que ha fet la historiografia catalana durant els darrers anys en l'estudi de la Guerra de Successió i de les seves conseqüències. Cada dia són, doncs, menys les coses que resten per saber sobre aquella contesa. No hi ha dubte, però, que l'abast que va assolir aquell episodi del passat català, des de tots els punts de vista, permetrà que en el futur els historiadors tinguin encara molta feina per fer, tant des de la perspectiva general del país com d'aspectes monogràfics, i tant per al conjunt català, hispànic i internacional, com per al local. El futur historiogràfic sobre aquesta temàtica resta, doncs, ben obert.